

Öznelme ve Toplumsal Bağ Üzerine Güncel Bir İnceleme: Çözölen Toplumsal

Baęa Eşlik Eden Ruhsal Çözölme

Tölay AYDIN TÜRKMEN¹

Psikanalitik kurama göre bebeğin dünyaya gelişinden bir özne oluncaya kadarki süreç çeşitli ruhsal gelişim basamaklarının sağlıklı atlatılması ile mümkün olmaktadır. Her bir ruhsal aşama elbette bebeğin gelişim sürecinde zorlanma ve kayıp gibi travmatik bir mesele içermektedir ancak -büyüme ve olgunlaşmayı da kapsayan- ruhsal gelişim bu travmatik karşılaşmaya bebek tarafından yeni bir anlam bulunması ile mümkün olacaktır. Freudien teoriye göre ruhsal gelişim sürecinin son basamağı olan ödipal dönemin; bebeği, ebeveynleri ve çevresinin kendinden beklentileri doğrultusunda davranış göstermeye çağırarak, doğrudan dürtü tatmini terk ederek ideal bir ben hayalinin peşinden koşmaya iten bir işlevi vardır. Lacan, anne ve çocuk ikilisinin arasına giren üçüncü ile, çocuğun dil ve toplum düzenine adım atması ve doğrudan ilişkilenen dürtü nesnesi ve doyumunun yerini dolayımaya bırakması gibi sembolik bir işlev de verir ödip'e.

Yukarıda çok genel manada ele aldığım şekliyle ödip'in, insanı ait olduğu toplumun bireyi olmaya, toplum düzenini içselleştirmeye, yasa ve kurallara tabi olmaya götüren bir mekanizmayı kurduğunu düşünebiliriz. Küresel pandemi ile birlikte yaşadığımız eski düzene dair bir çok meselenin sorgulanmaya başladığı, yerine yeni

---

¹ Maltepe Açık Ceza İnfaz Kurumu, Klinik Psikolog
tulayaydinturkmen@gmail.com

yöntemlerin bulunduğu, sarsılmaz/değişmez sandığımız meselelerin aslında bizim inançlarımız olduğunu gördüğümüz şu dönemde toplumsal birliktelikler ve ruhsallıkların payına nelerin düştüğünü, bağ içerisinde olunan topluma entegre olmayı sağlayan mekanizmanın akıbetinin ne olacağını -ruhbilimci ya da toplumbilimci iddiasından ve bilen bir yerden konuşma arzusundan sıyrılmaya çalışarak- yaşadığım toplumsal bağlam içerisinde düşünbilme araçlarımın el verdiği ölçüde anlamaya, anlamlandırmaya ve aktarmaya çalışacağım.

Bir ‘Şey’ler Oldu

2019 yılının son günleri, Corona isimli bir mikroorganizma³nın Çin'in Wuhan kentinde çok sayıda insanı enfekte ettiğini öğreniyoruz. Dünya bir kolera, veba, ebola, influenza salgını ile daha karşı karşıya diye düşünüyorum. Çeşitli spekülasyonlar var: Wuhan kentindeki hayvan pazarından yayıldığı düşünülen bu virüsün, yılan ya da yarasadan insanlara geçmiş olabileceği, oldukça tehlikeli bir hastalığa yol açtığı, hastalığa yakalananların sayısında hızlı bir artış olduğu, dünya üzerinde geçmiş salgınların da Çin merkezli olduğu, Amerika'nın Çin ekonomisini bitirmek üzere son kozunu oynadığı gibi bilgiden komplo teorilerine kadar uzanan bir yelpazede daha niceleri... Tüm bunlar olurken Dünya'nın herhangi bir yerinde insanlar ölecek, bu arada hastalığa yol açan virüsün neme nem bir şey olduğu keşfedilecek, bilim insanlarının hızlı ve hummalı çalışmaları sonucunda aşilar/ilaçlar insanlığın yardımına koşacak diye düşünüyorum. Koşacak, koşacaktır, koşacaktı...(?)

---

² Lacan'ın meşhur “Kelime şey'in ölümüdür.” sözüne gönderme yapılmıştır. Karşılaşılan ‘şey’in henüz bir anlam ve söz alanının dışında kalışına vurgu yapılmak istenmiştir.

³ Mikroorganizmalar çok çeşitlidir. Kimi kaynaklara göre virüsler mikroorganizmaların içine dahil edilse de bunlar canlı olmayan olarak da kabul edilmektedir.

Günler geçiyor, zaman ilerliyor, bizler yaşamımıza devam ediyoruz. İnsanlık daha önce karşılaşmadığı/tanımadığı bir virüs ile karşı karşıya: Aşı ve ilaç geliştirmenin bir süre alacağı gerçeği yadsınamaz. Çekik gözlü olan herkese potansiyel taşıyıcı gözüyle bakılıyor, kaygı verici/tekinsiz olan ‘yabancı’ ile karşılaşma meselesine daha da yakın ve duyarlıyız bu dönemde. Fransa hükümeti açıklıyor, ardından İspanya, İtalya, Almanya ve en nihayetinde İran, Irak! Avrupa'nın ardından, corona virüsünün yaşadığımız ülke sınırlarına dayandığı sıralar, Suriyeli göçmenler Avrupa'nın sınırlarında. Spekülasyonlar var: Bu kapıya dayanma meseleleri, bir strateji çıktısı mı, doğal bir sonuç mu? Dünya devletleri arasında Suriye üzerinden dönen bir gerginlik söz konusu. Mülteci krizi büyüyor, virüsün yol açtığı hastalığa dair rakamlar artıyor!

Ortadoğu solunum (Mers-Cov) ve ağır akut solunum (Sars- Cov) sendromlarına (Sars- Cov) yol açan aileden geldiği bilinen bir virüs, batının ardından ortadoğuya yayılıyor, ortadoğudan gelen mülteciler ise batıya gitmek istiyor! Ülke sınırlarımızdaki gelişmeleri takip ederken beden sınırlarımızı tehdit eden bir canlı gerçeği ile karşı karşıyayız. Dünya ülkeleri, insan bedenini tehdit eden bu canlı karşısında sınırlarını uluslararası dolaşıma kapama hazırlığında. Vaka sayısı her geçen gün katlanarak artıyor ve Dünya Sağlık Örgütü açıklıyor: Karşı karşıya olunan şey küresel bir pandemi! Doğu-batı meseleleri bir kenara bırakıldı, uzlaşılan tek mesele corona...

Tarih 10/03/2020'yi gösterdiğinde öğreniyoruz ki dünya haritasında artık Türkiye'nin de rengi belli. Günler geçiyor, zaman ilerliyor, bizler yaşamımıza devam etmeye çalışıyoruz. Bilim kurgu, gerilim ya da korku filmlerinde izlediğimize benzer bir senaryonun gerçeğe dönüşmüş halini, ekran ardından, izlerken kendimizi korku filmi

tadındaki gerçeğe karşı karşıya buluyoruz. Freud'un (1916)⁴ da dediği gibi "...Bütün güzel ve mükemmel şeylerin çürüyecek olması, insan zihninde iki farklı tepkiye yol açar: acı verici bir umutsuzluk ve aşikar gerçeğin inkarı!..."⁵ Bu söylem ile birlikte günümüzde yaşananları; dünyanın geçirdiği savaş, göç, salgın hastalıklar, doğal afet gibi yaşamın, uygarlığın, insanlığın devamına engel oluşturabilecek meselelerle karşı karşıya kalan insanların her biri için farklılaşan fakat psikanaliz açısından temelde benzer işlevler tuttuğu iddia edilen tepkileri üzerine düşünüyorum. İzlediğim ve içinde olduğum bu senaryoda insanların ya umutsuzca marketlere akın ettiklerini, kendilerine neredeyse 1 yıl yetecek kadar malzeme stoklamaya çalıştıklarını ya da sosyal hayatlarına pandemi yokmuş, hiç olmamış gibi devam ettiklerini; tüm bunları gözlemleyen bir grup insanın ise yine benzerlerinin yolunu takip etmelerinin yanı sıra kendilerine bir yol aradıklarını/tuttuklarını da gözlemliyorum: Her iki grubu gözlemleyen, tüm olanlara dair anlam arayan, kendi davranışı için bir dayanak oluşturan benzer ötekisinin bu iki uçtaki tutumu karşısında zaman zaman savrulan fakat kendine başka bir yanıt bulmak zorunda -olduğunu- hissedenden/düşünenler gibi. Benzer bir gözlemi Arslantürk'ün (2020) Covid-19 - Hangi gerçeğe ani bir karşılaşmanın adıdır?⁶ metninde okuyorum. Geliştirilen benzer söylemler var bu döneme dair: Film gibi, tüm bunlar şaka mı, inanamıyorum, çok saçma, anlamsız...! Burada bir şey oluyor, davranışımıza dayanak aldığımız küçük ötekiler çözülmeye başlıyor. Durup düşünmeye devam ettiğimizde kaygı ve umursamazlığın arasında kendimize bir yer bulmak zorunda

---

⁴ Çevirmen notuna göre 1915 yılında Freud tarafından kaleme alınan bu metin 1916 senesinde Berlin'deki Goethe derneğinde Goethe'nin toprağını anma olarak düzenlenen sayıda yer almıştır.

⁵ Freud, S., Geçicilik, Çev: P.Arslantürk, 2013

⁶ Arslantürk, P., Covid-19: Hangi Gerçeğe Ani Bir Karşılaşmanın Adıdır?, Lacancı Psikanaliz Çalışmaları, 2020

olduğumuzla yüzleşiyoruz: Bir arada olmanın böylesine zor ve tehlikeli olduğu bir anda bir arada olamaya/kalmaya nasıl devam edebileceğiz?

Uygarlığın “Bir-lik” teliği

İnsan yavrusunun uzun ve zorlu geçen ilk yıllarında bir ötekinin bakımına duyduğu muhtaçlığı, Freud, benliğin kurulumu açısından zorunlu ve elzem olarak görmekteydi. Bir ötekine mahkûmiyet ile hissedilen yetersizliğin yol açtığı kaygıdan kurtulmanın yolunu arayan insan yavrusu için içinden geçtiği gelişimsel dönem, kendi benliği ve nesnelere kuracağı ilişkisinin yazgısını belirler niteliktedir. Freud (1905) yaşamı belirleyen libido⁷ için kaynak (erojen bölge), enerji, amaç (enerjinin boşalımı) ve nesnenin (enerjinin yöneldiği kişi ya da nesne) gerekli olduğunu ortaya koymuştu (akt. Tura, 2014). 1911 tarihli Schreber'in hatıratı üzerine yaptığı çalışmada *narsisizmi* ise libidonun gelişim sürecinin bir evresi olarak tanımladığında; henüz bir "Ben" deneyiminden bahsedilemeyeceği bir dönemde libido tatmininin oto-erotik bir yolla sağlandığı görüşündeydi. Ona göre libido, henüz bir bütünlüğü olmayan beden parçalarından çıkıp kendine geri dönmekteydi; yani henüz bir nesnesi yoktu!

Yaşamının başlarında ben ve nesneyi/ötekini bir birim olarak algılayan bebek için gelişim sürecinin ilerleyen aşamalarında, bakım vereni ile arasındaki eşgüdümün zorunlu olarak bozulmasıyla yeni bir yolun kapısı aralanacaktır: Kendi tümgüçlü yanılsaması bozulan bebek gerçekle karşılaşacak ve kendi kendinin efendisi olmadığını, bir bakım verenin keyfiyetinin nesnesi olduğunu deneyimleyecektir. Bu sırada gelişim sürecinin nörobiyolojik olarak da uygun bir koşul sunması ile bebek, kendi beden parçaları (koluna, parmaklarına, bacağına veya bedeninin tüm parçalarına, onları yeni

---

⁷ Metin içinde libido ve dürtü birbirinin yerine kullanılmıştır.

keşfediyormuşçasına, şaşkınlık ve coşkuyla baktığı zamanları düşünelim) ve dış nesnelere ilişkilenebilir başlayacaktır. Bir nesne arayışı amacı taşıyan, yaşamın ilk anlarında oto-erotik doyum içerisinde olan ve henüz beden bütünlüğü içerisinde ekonomik bütünlüğünü elde edememiş olan kısmi dürtüler ise bu deneyimin doğal bir sonucu olarak artık ilişkilenen bir nesneye yönelir. Fakat burada işler birincil olarak deneyimlenen oto-erotik yolla elde edilmiş bir tatmin gibi doğrudan ilerlemez. Bebek yaşamın früste eden yanlarıyla her karşılaşmasında, hem doyum/tatmin içeren efendi yaşamının kaybını tekrar deneyimler hem de nesnelere kurduğu her bir ilişkinin dolaylı olarak hazza ulaştırabilen yazgısı bu kaybın izini ve dolayısıyla telafi çabasını taşır. Fakat bebek için nesnelere dünyasına geçiş onun ileride dönüşeceği sosyal bir varlık olabilmesinin ön koşuludur da: Freud'a göre 'Ben'in⁸ gelişimi birincil narsisizmden kopmaktan ibarettir (akt. Nasio, 1997).

Bebeğin büyüme sürecinde, Freud'un birincil narsisizm adı verdiği oluşumun mecburi terkinin ardından, nesnelere kurulan ilişki-ler- minvalinde Ben kurulmaya/ oluşumuna devam edecektir. Bu döneme dair libidinal hareketliliğin Ben üzerindeki etkisi ikincil narsisizm kavramı ile açıklanmaya çalışılır. Nasio (1997) bunu, çocuğun çevresi ile ilişkilenesinin doğal bir sonucu olarak, benini zorunlu şekilde ölçüştürmek zorunda kaldığı bir idealle karşılaşması olarak nitelendirir ve ikincil olarak kazanılması hedeflenen narsisizm uğruna birincil narsisizmin terk edildiğini yazar. Sosyal bir varlık olmaya başlamadan hemen önce deneyimlediği ideal ben halinin, Öteki'nin -bakım verenin- arzusunun tek nesnesi olmadığının farkına varılması ile yitirilmesi; girdiği doyum veren arzu nesnesi olma halini tekrar tesis etme çabasının temel

---

⁸ 'Ben' şeklinde ifade edilen kavram metin devamında ben olarak yazılmış ve apostrof ile eklerinden ayrılmamıştır: benini, benim, beni vb.

motivasyonudur. Kişi, libidoyu ilgilendiren her durumda olduğu gibi, bir kere zevk aldığı doyumdan vazgeçmeyi istememektedir ve dolayısıyla çocukluğunun narsisistik mükemmeliyetinden de vazgeçmek niyetinde olmaz. Fakat yine de büyüdükçe başkalarının beklentileri veya eleştirileri sebebiyle bu mükemmeliyeti daha fazla sürdüremeyen çocuk, kendisinden alınmış olan erken döneme ait bu mükemmeliyeti (birincil narsistik doyumunu), çevresinin beklentileri bağlamında ben ideali şeklinde yeni bir biçimde, yeniden oluşturma arayışına girer ve Freud bu meseleyi ideali olarak yansıttığı, idealin kendisi olduğu çocukluğunun kaybolmuş narsisizmi için bir yedeğidir şeklinde tanımlar (akt. Tükel, 1998). Narsisistik tümgüçlülüğün kaybedilmesi, bireyi, ömrü boyunca arasını kapatmaya çalışacağı, olduğu ve olmak istediği hayali arasındaki uçurumun başına götürürken; bu durum, aynı zamanda, onun gelişim sürecindeki eğitim ve çeşitli alanlardaki etkinlikleri/gereklilikleri yerine getirebilmesinin lokomotifidir. Bu yanı sıra düşünüldüğünde, ben ideali, insanın basit içgüdüsel doyum arayışını aşmasını sağlayan özgül bir antropolojik görüngü olarak da düşünülebilir (Chasseguet-Smirgel, 2005).

Ben ideali, narsistik mükemmeliyetin kayboluşunun bir sonucu olarak oluşurken; Freud, ben ideali'nden, narsistik doyumun sağlanmasını izleyen, ben'i gözetleyen ve ideali ile ölçen bir ruhsal oluşum olarak, o yıllarda henüz topolojik kuramın oluşmaması sebebiyle daha sonra süperego olarak isimleştireceği, vicdanın oluşumundan bahseder (Tükel, 1998). Böylelikle ben'in gelişimi ancak birincil narsisizmden zorunlu olarak ayrılarak dışarıdan dayatılan bir ben idealine yer değiştirilmesi ile mümkün olurken bu değişimin kalıcı olması da süperegonun denetimi ile mümkün olacaktır. Birincil narsisizmde kaybedilen libidonun doyumunu ise ben idealinde oluşan idealin

gerçekleştirilmesi ile sağlanır. Bu sayede sosyal varlık olan insanın var olabilmesi, yaşamına devam edebilmesi, çevresi ile ilişkiler kurup, sürdürebilmesi, toplumsal yaşamın gerekliliklerini yerine getirebilmesi, bir yasaya kayıtlanabilmesi ve de katlanabilmesi için en temelde kendi Öteki'sinin bakım, sevgi ve onayını kazanmaya/kaybetmemeye; sonrasında ise ilişkilendiği tüm ötekilerden bu geri bildirim almaya ihtiyacı vardır. Ebeveynlerin beklentileri ile tesis edilen ben ideali; sonrasında toplumsal birer varlık olarak ilişkili olduğumuz çevrenin, sistemin, yaşamın gerektirdikleri/getirdiklerinin bizden beklediğini yapmamızın/yapabilmemizin garantörü olacaktır!

Peki doğrudan doyuma ulaşmanın yerine ehlileşerek sosyal bir bağ içerisinde kalan bireyin dürtü yazgısı hakkında neler söylenebilir? Gelişim sürecinde dürtünün doğrudan tatmininin zorunlu olarak terkedilmesi, insan yavrusunun sosyal bağlam içerisinde büyümesinin bir sonucu iken uygarlığın başlangıcının ve insanların bir arada yaşamalarını devam ettirebilmelerinin de nedeni olmaktadır aynı zamanda: birbirlerini var eden, birlikte anlam kazanabilen bir paradoks gibi. Freud 1930 yılında yayımladığı Uygarlığın Huzursuzluğu metninde insanoğlunun ehlileşme sürecindeki vazgeçişlerin, doğrudan dürtü tatmininin yerini alan bastırma ile bunun yol açtığı acıya katlanabilme kapasitesini arttıran yüceltmelerin ancak özdeşim mekanizması ile mümkün olduğunu ileri sürer: Özdeşimi, çocuğun benzerinin ya da benzemek istediğinin özelliklerini içselleştirme ve ona benzeme çabası olarak düşünebiliriz. Bu çaba, doğrudan tatminden vazgeçme, kendine ilişkin bir düşün kurabilme, bu düşün peşine düşebilme; yani kaybedilen mükemmelliğe ulaşmak için tek yol olarak görülen tüm gereklilikleri yerine getirebilme kapasitesini üstlenebilmeye imkân verir. Bu sayede dürtünün doğrudan doyumunu, bir amaç ve hedef uğruna, yerini bekletme, erteleme, uygun zaman ve

koşullarda doyuma ulaşma gibi bir takım üst düzey mekanizmaların yer aldığı işlemler zincirine yani bağlılığa ve dolayına bırakır. Bu fikrin izini süren Freud, ilk kez 1913 yılında Totem ve Tabu metninde ele aldığı, ilkel insanlardaki babayı öldürme ve onu yiyerek gücünü içselleştirme geleneği hakkında düşünmeye davet eder bizleri. Ona göre, ilkel aileden komünal yaşamın bir sonraki aşaması olan kardeş topluluklarına gidilen yolda, babanın keyfi ve sınırsız iradesine maruz kalan erkek çocukların bir araya gelerek babayı öldürmeleri ve onun etini yiyerek gücünü içselleştirmeleri özdeşimin ilk hali olarak görülebilirdi (Freud, 2017). Bu sayede oğullar, ittifakın tek bir güçten daha güçlü olduğunu ortaya koyuyor ve bu yeni durumu koruyabilmek adına her evlat kendi itkilerinden -tümgüçlülüğünden- fedakarlıkta bulunarak sosyal yaşantıya dair ilk hukuk biçimini oluşturuyorlardı. Özetle gerçek -tümgüçlü- baba yerini bir toteme, topluluğu oluşturan üyeleri bir arada tutan sembolik bir değere bırakmış oluyordu. Böylelikle tek tek her bireyden daha güçlü olan çoğunluğun bir araya gelmesinden oluşan topluluğun bir arada, güvenli yaşamı uğruna tek tek her bireyin yaşam ve ölüm dürtüsünün doğrudan tatminini rehin bırakılıyordu.

Uygarlığın Huzursuzluğu metnine geri dönecek olursak; Freud'un burada sorguladığı bir mesele daha vardır ki o da dürtülerin değişen yazgısıyla bağlantılı olarak kurulan bu birlikteliğin -uygarlığın- akıbetinin ne olacağı ile ilgilidir: Bireyin bu acılı vazgeçişinin devamlılığından nasıl emin olabileceğiz? Bu vazgeçişten vazgeçmeme halini sürdürmeyi mümkün kılan ne olacak? Yine tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan gibi birbirinin hem nedeni hem de sonucu olarak düşünülebilecek bir mesele ile karşı karşıya kalıyoruz. İnsan yavrusunun gelişimi toplumsal düzenden etkilendiği gibi, onun gelişim süreci toplumsal birliktelik ve düzenin devamının garantörü olma

işlevini taşır. Temel amacının tatmin oluşunu bildiğimiz dürtü sebebiyle insan doğrudan tatmini hep geri almak isteyecek olsa da birey, tutunduğu ben ideali ile bu amacının yerine başka bir amaç inşa edebilecek, süperego ile de bu inşanın yıkılmamasını garanti altında⁹ tutmaya çabalayacaktır. Öyle ki bu vazgeçışı kalıcı hale getirebilmek için din ve ahlakın aslında insan doğası için hiç de mantıklı görünmeyen hatta topluluklar için her an risk teşkil edebilen meseleler üzerinde özellikle durduğunu ve uygarlığı korumak adına önleyici söylemler geliştirdiğini görebilmekteyiz. Dinin “komşunu kendin gibi sev!”¹⁰ şeklindeki imkânsız görünen öğretileri, bireylere bir ideal sunup saldırgan dürtülerin tatmininden vazgeçmelerinin önünü açarken/kolaylaştırırken bir yandan da tatmin peşindeki dürtüsel enerjinin bir kısmı bu öğretinin içselleştirilebilmesi için öznenin özdeşim sürecini gerçekleştirebilmesi adına kullanılır. Libidinal dürtü doğrudan kaynağına yönelerek tatmin bulmak amacının yerine artık, birçok alana bölünerek uygun zaman ve koşullarda, benden nesneye aktarılan yatırımı kaybetmeden, doyuma ulaşmak gibi birçok karmaşık meseleyle işgal olur ve bu da onun tatmininin doğrudanlığı ve hemenliğinin önüne büyük bir set oluşturur.

Lacan ise insan yavrusunun gelişimini ve onu sosyal bağ içerisine kayıtlayan temel meseleyi Freud’un dürtü kuramından öteye götürerek, biyolojik doğumun ardından bireyin topluma ve o toplumu bir arada tutan dile, söyleme doğması bağlamında ele almıştır. Ona göre bebek dünyaya geldiğinde deneyimlediği şey parçalanmış bedensel duyumlardır ve vücudu, bedeni henüz bir arada değildir. Öyle ki

---

⁹ Ben İdeali ile bölünen bilinç ve bilinçdışı ile dürtüsel enerjinin kendi de bölünmüş ve bu enerjinin bir kısmı artık doğrudan itkilerin bastırılması adına görevlendirilmiştir. Dürtüsel enerji tüm yoğunluğu ile tatmine ulaşma çabasında olmak yerine; ben ile ideali ölçüştürmek, beni gözetlemek, tatmin isteğini bekletmek/bastırmak gibi birçok meseleden sorumlu olmuştur.

¹⁰ Freud, S., (2019), Uygarlığın Huzursuzluğu, s. 66, Metis: İstanbul

bedensel uyarımlarının ne olduğuna ve bu uyarımların bedeninin neresinden geliyor olabileceğine dair dahi bir bilgi yoktur onda. İlk olarak Winnicott'un (1971) ortaya attığı, sonrasında birçok psikanalistin de bezer bağlamlarda üzerin düşünerek farklı açılardan geliştirdiği annenin ayna tutucu işlevi ya da çocuğun ayna karşısında kendini tanıma işlevi hakkındaki genel değerlendirmeler; bakım verenin, bebeğinin ihtiyacının ne ve bedeninin neresine ilişkin olduğuna dair atfı ile bebeğini öncelediği ve bu öncelikle sayesinde onun (bebeğin) duyularını anlamlandırmasını ve üstlenmesine imkan verecek ortamı hazırladığı şeklindedir. Bu değerlendirmeye göre bebeğin henüz oluşmamış bedensel varlığı ve bunun zihinsel tasarımı bakım verenin anlamlandırması ile bir varlık ve anlam kazanacaktır.

Lacan'a göre ise bedenin bütünlük/varlık kazanabildiği an ile bu bütünlüğün anlam kazanma meselesi birbirinden ayrılmaktadır. Bedensel olarak henüz bir bütünlük deneyimi oluşmamış bebeğin onu saran bir insana ya da başka bir desteğe dayanarak coşkulu bir gayretle bu desteğin engelini aşp, biraz eğik de olsa, poz vererek, sabitlenmiş görüntüsünü, bir anlığına, ayna karşısında görmesinin onda yarattığı coşkuya dikkat çeken¹¹ Lacan, bu imajiner anın ona bir bütünlük deneyimi sunduğunu söylemektedir. Bebeğin tüm engelleri aşarak ayna karşısında yakalandığı tam ve bütünlüklü görüntüsü gerçeği yansıtmaz elbette; hatta bir anlık sabitlenme ile düşsel, hayali bir beden imgesi tasarımına yol açan bu görüntü bedenin parçalı ve yok olabilir

---

¹¹ Lacan'ın 17 Temmuz 1949 yılındaki Uluslararası 16. Psikanaliz Kongresi'nde sunulan bildirisi, Yazko Yamlarından çıkan Felsefe Yazıları-I içinde Nilüfer Kuyuş'un çevirisi ile 'Psikanaliz Deneyiminin Ortaya Koyduğu Biçimiyle "Özne-Ben"ın İşlevinin Oluşturucusu Olarak Ayna Evresi' olarak Türkçe'ye kazandırılmıştır.

olması gerçeğine bir imaj vererek onu sarar, endişe verici gerçeğin üzerini bir imge¹² ile örter. Lacan'ın "Bir görüntüyü üstlendiğinde ortaya çıkan dönüşüm"¹³ olarak tanımladığı özdeşim ile bebek aynadaki imgesi ile özdeşleştiğinde güçsüzlük yerini hakimiyet hissine bırakır (Castanet, 2017). Freud'un metapsikolojisinde birincil narsisizme denk düşen ve ikincil narsisizm için önkoşul olarak görülen bu evre, Lacan için Ben'in oluşum anı olarak görülmekte ve Freud'un düşüncesiyle oldukça benzer bir şekilde, ikincil özdeşimlerin öznenin yaşamına katılmasını sağlayacak bir ön koşul olarak tasarlanmaktadır.

Lacan'a göre ayna karşısında bulunan imge Benliği oluşturmuş olsa da bu onun için narsisistik bir illüzyondan ibarettir ve bireyin bir özne statüsüne erişerek sosyal bağ içerisinde var olması için yeterli değildir. Özneyi bu narsisistik illüzyondan kurtararak ona anlam ve işlev atfeden ise dil içerisinde onu tanımlayan ve sınırlandıran sözlerdir. Bu sözler, beden narsistik imgesi üzerine anne ve onun arzusunun tek göstereni olan bebeğin arasına giren ancak bir üçüncü ile yazılır: Annenin sözünde, gözünde, arzusunda kendinden ötede bir şey olduğunu keşfeden çocuk, öteki (m/other) ve kendindeki eksikle yüzleşirken, bir yandan da bu eksikliği tamamlamak/gidermek için annenin eksikliğini giderecek olanın yani arzusunun neye yöneldiğinin arayışına girer. Lacan'a göre annenin arzusunun ve dolayısıyla eksikliğini işaret eden adreste bulunan şey Baba'nın Adı'dır. Freud'un (1913) Totem ve Tabu metninde ele aldığı ilkel, tümgüçlü, canlı baba değildir burada bulunan; Baba'nın adlandırmaları, atıfları, eksikliği

---

¹² Bebek için parçalanabilen, bir arada olamayan beden deneyimine ilişkin duyumsananlar onun doğrudan gerçekle yüz yüze olduğu bir evreye işaret eder. Henüz bir bütünlüğü ve anlamı olmayan bir dünyada, bir imajı ve anlamı olmayan nesnelere ve bedenler vardır. Bu acı verici deneyimden bebeği kurtaran, bakım vereninden aldığı dayanak ile bedenini bir bütün olarak gördüğü ayna karşısında ona bir imaj-gerçekçi olmasa da- vermesidir.

¹³ Castanet, H. (2017), Lacan'ı Anlamak, Çev: B. Arslan, Encore: İstanbul

gideren konumu, tuttuğu ve aktardığı anlamları temsil eden sembolik bir babadır: Bir totem olarak ve tabunun aktarıcısı olarak. Böylelikle Ödip ile Freud'un gerçekte ve bedensel imgede kaybedilen organ olarak ele aldığı kastrasyon meselesine Lacan'ın kuramında sembolik de bir değeri kazandırılarak, anne ile doğrudan olan bağı kesilmesi bağlamında özneyi bağlamı içinde olduğu toplumsal düzene ve düşünmesine izin veren dile kayıtlayan simgesel bir operasyon statüsü verilir. Öyle ki burada özdeşim, bir imge olarak babaya benzemekten ziyade annenin sözünde karşılaşılan eksikğin ve dolayısıyla arzunun işaret ettiği yerde bulunan adlandırmayı üstlenmek anlamına gelir.

Tüm bu değerlendirmeler bize Freud'un değindiği ideal ben halinin ödipal evrede sürdürülemezlik yerini özdeşimlerle ben idealine bırakması tezini de hatırlatır bir yandan: Eeche (2009), Lacan'ın Kompleks Psikoz Kuramına Dair Kuramsal ve Terapötik Çıkarımlar metninde, bu iki büyük psikanalistin düşüncelerini birlikte düşünebilmemiz imkân veren bir anlatımla meseleyi özetler:

Olmayı düşledikleri, annenin istediği her şey olmadıklarını, kendisinin annenin bütün arzularını tatmin edemeyeceğini anlayan çocuklar narsistik bir kırılma yaşarlar. Bu uyanışla annenin kadınsılığında babayı bulduklarında, babada annenin ilgisini cezbeden işareti aramaya girişir; çünkü ancak bu yolla tekrar annesinin tek arzusu olabilecektir! Bu işaretle özdeşleşen çocuk, ideal egosunu bir ego idealine dönüştürerek, imgeselden simgesele doğru yol alır (Eeche, 2009).^{14 15}

---

¹⁴ Eeche, W., 2009, MonoKL: Lacan Özel Sayısı içinde, s. 6/7, 416-430.

¹⁵ Metin boyunca 'ben' ve 'ben İdeali' olarak ele alınan kavramlar bu kesitteki orijinal hali bozulmadan 'ego' ve 'ego ideali' olarak verilmiştir.

Uygarlığın “Bir-lik”telüğinden Bireylerin Tek(in-siz)liğine: Pandemi ve Değişim

Yukarıda, insan yavrusunun gelişim süreçlerinin toplumsal birlikteliğe, toplumsal birlikteliğin ve bu birlikteliği mümkün kılan araçların ise bireyin ruhsallığını şekillendirmesine ilişkin meselenin iki büyük psikanalist tarafından ele alınışına zihnim elverdiğince ve dilim döndüğünce değinmeye çalıştım. Burada, yazımın da odaklandığı perspektif bağlamında ortaklaşan düşünce: doğrudan tatminden vazgeçen/vazgeçmek zorunda kalan bireyin bunu ancak özdeşimler sayesinde bulduğu yeni, başka bir yol ile; bir arada olmanın/kalmanın ona sunduğu imkân ve amaçlar çerçevesinde yapabildiğidir. Peki, Freud’un da söylediği gibi uygarlığın bir arada kalması uğruna bireyler huzursuzluk içerisinde kıvranıyorken; bir arada olmamıza gerek kalmadığında ya da şöyle diyelim bir arada kalmak artık tehlikeli bir hale geldiğinde bireyi neler bekler? Bulunan ve tutunulan neredeyse tüm anlamlar, yanıtlar çözülmeye başladığında; gerçeğin üstünü örten idealler yerini kapıya dayanan ölüm gerçeğine bıraktığında veya eğitim, iş hayatı, sosyal birliktelikler gibi toplumu bir arada tutan, bireylerin ideallerine sıkı sıkı yapışmalarına imkân veren kurulu sistem işlevini yitirdiğinde geriye ne kalır? Kurulmuş olan toplumsal bağ çözülmeye başladığında o toplumsal bağ içerisinden kurulan, ona kayıtlanan bene ve onun bir arada kalabilmek uğruna rehin bıraktığı dürtüsüne ne olur?

Tüm bu sorularla birlikte, bir idealin peşine düşebilmelerinin sonucunda toplumun bir parçası olabilen bireylerin, pandemiyle birlikte tekilleşmek durumunda kalmalarının; onların peşlerine düştükleri idealleri, bu bağlamda üstlendikleri rolleri ve geleceğe ilişkin inançları üzerinde mutlaka bir etkisi olmalı diye düşünmeden edemiyorum: Bana

öyle geliyor ki bazı şeyler sarsıldı. Örneğin, metnin başında da değindiğim gibi, diğer bireylerin ihtiyacını yok sayarak marketleri yağmalama gibi insanların bir arada yaşayabilmelerine pek de yer bırakmayan davranışlara şahitlik etmek; ihtiyacın yalnızca yemek ve dışkılamaktan ibaret olduğunu düşündüren ekmeğe, maya, makarna ve tuvalet kağıdına olan ilginin bu denli artması gibi meseleler insanın gelişim basamaklarından ödipal dönem -dil ve dolayısıyla toplumsallık- öncesine işaret etmesi bakımından bu sarsılmayı gözler önüne sermekte. Bir ötekinin varlığını ve ihtiyaçlarını yok sayarak yalnızca kendi ihtiyacını gidermeye veya açgözlülük ile ötekinin hakkını elde etmeye ilişkin davranışlar; uygarlığın bir parçası olan ve bunu gözetken bir bireyden ziyade; kendi varlığı ve ihtiyacından başka hiçbir şey gözetmeksizin doğrudan doyuma ulaşma çabasında olan bir insan davranışı olarak tezahür bulmakta. Oysa yukarıda da değindiğim gibi bir arada yaşama uğruna doğrudan tatminden vazgeçebilmeyi kolaylaştıran toplumsal ve dini kurallar/söylemler hala mevcut: Talan etme davranışının olumsuzlanması ve doyumsuzluğun karşıtı olarak «açgözlülük kötüdür»¹⁶ söylemleri gibi. Deneyimlenen sosyal izolasyon süreci ile kendi ihtiyaçlarından bir öteki ile bir arada kalabilmek uğruna vazgeçebilen bireyler, toplumsal bir varlık işlevi kazanılan ödipal dönemin ideallerinden sıyrılarak; kendi evlerinde, sosyal yaşamın gerekliliklerinden uzak bir şekilde dürtünün dolayumsuz tatminine daha da yakınlaştılar. Bu düşüncemi destekleyecek benzer bir gözlemim ise toplumun farklı kesimlerini bir arada tutan kural, tutum ve söylemlerin yerini daha şiddetli, eleştirel ve yargılayıcı bir tona bırakması: Farklı sebeplerden bir araya gelmek zorunda kalan insanların birbirlerine tahammüllerinin neredeyse hiç kalmamış olması, evlerinde kalan insanların

---

¹⁶ Dini metinlerde ve toplumsal öğretilerde ihtiyacından fazlasına sahip olma hırsının, bir başkasını düşünmeden bencilce hareket etmenin zararları vurgulanır.

sokakta olan/olmak zorunda olan insanlara karşı öfke dolu tutumları, toplumun özellikle risk temsili olarak ilan ettiği yaşlı bireylere karşı şiddete varan davranışları veya söylemleri bu örneklerden ilk aklıma gelenler. Benliğin ve toplumun kurulmasına ilişkin yaptığımız tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan gibi bir değerlendirmede olduğu gibi; burada da toplumun çözülmesinin ruhsallığın, ruhsallığın çözülmesinin ideallerin ve bunun bağlı bir sonucu olarak yine üyesi olunan toplumun çözülmesine hizmet ettiğini iddia edebilir miyiz?

Toplumsal olarak bir aradalık bireylerin ruhsal gelişimi ile mümkün oldukça toplumsal olarak ayrışmalar, bireysel alanlara çekilmeler de ruhsal dünyada birtakım çözümleri, gerilemeleri beraberinde getiriyor olabilir elbette. Yemek yapma ve yeme aktiviteleri, tuvalet kağıdına duyulan ihtiyaç, internette -özellikle sosyal medyada görme ve görünür olma gibi- zaman geçirmenin artması gibi doğrudan dürtü nesnelere ile ilişkiyi düşündürecek bu eylemlerin artmasının yanı sıra kitap okumak, çalışmak, üretmek gibi aktivitelerin zorluğundan bahsetmek bu çözülmeye dair bir başka örneği teşkil edebilir. Kaygı verici bir gerçekle karşı karşıya olmak, zihinsel uğraşı içinde barındıran ikincil süreçlerin işleyişinde birtakım zorlanmalara yol açıyor olsa dahi bu bilinmezliğin bir yandan da bizleri ruhsal dünyamızda daha önce deneyimlediğimiz söz öncesi döneme geriletiyor; yani toplumsal, simgesel olanın gerisine fırlatıyor olması üzerine de düşünülebilir: Bu alan benin ve dolayısıyla nesnenin henüz oluşmadığı, narsistik deneyimlerin olduğu, doğrudan doyumun arandığı, anlamın henüz oluşmadığı bir alan. Toplumsal bağın çözülmeye başlaması ile o toplum bağlamında ruhsallığını inşa eden bireyin de ruhsal olarak çözümler yaşaması ile daha intim, eski, toplumdışı kalınan evrelere gerilemesi mümkün olmakta. Bu dönemlerde bir yandan hiçbir şey

yapmak istemiyorken bir yandan vaktini değeli geçirmek zorunda olduğuna dair hissedilen baskı¹⁷ ya da ne hissettiğine dair bir anlam dahi vermekte zorlanmalar gibi karşılaşılan söylemler dürtü doyumunun doğrudanlaşmaya başladığı, ideallerin çözüldüğü, ruhsal gerilemenin yaşandığı böylesi bir dönemde bir yandan eski alışkanlıkların, ideallerin, rollerin sürdürülme çabasını ortaya koyuyorken öte yandan da içinde bulunulan durumun sonucu olarak ruhsallığın tüm bunları üstlenebilmekte zorlandığına işaret ediyor olabilir. Nitekim mart ayının ortalarında yazmaya başladığım bu yazıyı bitirdiğim sıralar yavaş yavaş sosyal izolasyonun tüm dünyada sona ermeye, dünya toplumlarından bireylerin yine bir araya gelmeye başladığı bir dönem yaşantılanıyor. Fakat Amerika, Fransa gibi ülke örneklerinde gördüğümüz gibi gelişmiş bir uygarlık seviyesine sahip olan toplumlara/topluluklara bir şey'ler oluyor; üstü örtülü temel meseleler açığa çıkıyor. Bir yandan bir arada yaşamak için daha uygun yolların aranması adına gösteriler, eylemler yapılıyorken bir yandan hakkı gasp edilmiş hisseden bu grupların birçok mağazayı -kendilerine yapıldığını düşündükleri gibi haksızca- yağmaladığı, sokaklardan ATM'leri sökerek götürdüğünü izliyoruz. Madden bir arada bulunamama halinin ardından bireylerin bir araya gelmeye başladığı bu dönemde ait olunan toplumun sunduğu otak değer ve idealler açısından manen bir arada durmanın oldukça zorlayıcı olduğunu izliyoruz.

Bu ruhsal çözülmeye dair düşüncelere başka bir dayanak ise daha da bireyselleşmekten, doğala dönmekten, rol ve sorumluluklardan kurtulmaktan, ölümün birçok kişinin meselesi olmasından ve var olan sistemin sarsılması gibi kaos anlarından

---

¹⁷ Bu söylemler, Pınar Arslantürk ve Fiona Faracci tarafından yürütülen "Psikanalizde Düşlem" çalışmasının son oturumunda Arslantürk'ün kendi danışanları üzerinden verdiği bir söylem örneği olmakla birlikte zaman zaman şahsımın da karşılaştığı ya da deneyimlediği bir ikilem olarak dikkatimi celp etmektedir.

alınan -gizli bir- zevkin varlığı! Birçok kişiyle konuştuğumda, bu süreçlerin acılı deneyimlerinin ve kaygı vericiliğinin yanı sıra, içerisindeyken kendimizi duymaya bile vaktimizin pek olmadığı bu koşturmacadan bireysel alanlara çekilmenin, tüm roller ve sorumluluklardan sıyrılarak en temel ihtiyaçlarımızı gidermeye dönük -basit- yaşamının, zengin fakir gibi bir ayırım yapmadan her insanın eşit olduğunu hatırlamanın ve sürecin bir süre daha böyle devam etmesinin iyi hissettirmesi gibi ortak bir paydada buluşulduğunu keşfettim. Bu paylaşılan hisler bana, doğrudan doyumu acılı olarak terk ederek yerine birçok meseleyi gözetmek zorunda kalan zavallı uygar insanın bir anlığına rahatlamış olabileceği üzerine düşündürdü. Tabii nereye kadar? İdealin peşinde koşmak yorgunluğu beraberinde getirirse de bir umut vadeliyordu. Bir süre sonra yine de ehlileşmiş olan ve evlerinde doğrudan tatmin sağlamaya devam edemeyecek olan insan için bir gün doyuma ulaşacağına ilişkin bir umut olmadan yaşamaya devam etmek zor olsa gerek...

Düşüncelerimin sonuna gelirken Lacan'ın değindiği gerçek alanına ilişkin birkaç söz etmek istiyorum. Gerçeğin açığa çıkmasının, onu örten bir imge ve özellikle sözün olmayışı sebebiyle bireyin ruhsallığında anlam dışı kalması ve bunun da kaygı verici, yatıştırılmaz ve baş edilmez olduğu bilgisinin yanı sıra toplumsal ve bireysel yanılsamalarımızdan ibaret olan yaşantımızın gerçek ile bitmek bilmez imtihanı ve hayatın kendini gerçek bir yerden durmadan bize dayatması üzerine düşünüyorum. Dolayısıyla geçmişte savaş, soykırım, kayıp, yas gibi gerçeğin alanından çıkan ve gerçeklik alanında anlamlar kazanan -ki bunu yazması oldukça kolayken deneyimlemesinin ne kadar zorlayıcı olabileceği üzerine düşünmeden edemiyorum ve bunu yazma hususundaki cüretkârlığımı da böylesine acı verici deneyimler yaşantılamış

ya da bu acıların nesiller boyu taşıyıcılığın yapmış kişilerin affına bırakıyorum- meselelerin; ancak düşünülemeyen ve anlamsız olana maruz kalan bireyler tarafından düşünebilme, ifade edilebilme ve yeni bir yol bulabilme imkanı kazanabileceğine inanıyorum. Tasarımlanamaz bir gerçekle karşılaşma meselesine dair düşünmeye devam ederken, travmatik bir kaybın eşiğine gelen, arkadaşımın sözleri geliyor aklıma: “Hep düşünür bunun olmasından korkardım, bu oldu ve ben garip bir şekilde artık o halimden daha rahatım...” Kaygı ile kastrasyonu beklerken bir gerçeğin karşısındaki eksilişimiz bazı açılardan da olsa rahatlamamıza yol açıyor olabilir mi? Zihin tasarımlanamaz, kaygı verici bir yandan da ihtimal dahilinde olan meseleye ancak bu karşılaşmanın ardından bir tasarı, anlam buluyor olabilir. Düşlerimizdeki ideallere ulaşma hayalleriyle kendimizi kandırıp her geçen günün ardından iç huzursuzlukları ile kıvranyorken (kapital düzenin de yarattığı modern insanın acısının her geçen gün artması gibi) bir yandan da Colet Soler’in (2018) ¹⁸ değindiği gibi özellikle uygar toplum insanının meselesi olarak gün geçtikçe daha da dürtünün doğrudan tatminine ilişkin bir motivasyonla suyu gidip doğanın kaynağından içmek, doğala dönmek ihtiyacıyla yanıp tutuşuyoruz. Yukarıda da değindiğim kaos durumlarından alınan -gizli- haz; bizi ideallerin ağırlığından kurtarması ve vazgeçtiğimiz dürtünün doğudan doyumuna yaklaştırması bakımından anlaşılabilir olmakta. Gerçekle karşılaşmak ve tüm anlamların çözülmesi durumu, ruhsallığın yapı- söküm işlemlerine yardım etmesi gibi de bir işlev tutarak bireyin yaşadığı toplum ve kendisi için yeni, işler ve daha akılcı bir anlam bulabilmesine yardımcı olacak mı? Toplumsal olarak tekrar bir araya gelmeye başladığımız şu dönemde ruhsallığımız ve onun kayıtladığı toplumsal bağı yeniden

---

¹⁸ 21 Ekim 2018 yılında Lacancı Forum Türkiye tarafından düzenlenen Lacancı Psikanalitik Klinik Eğitimi kapsamında İstanbul’da konferans veren Colet Soler’in konuşma metninden alıntılanmıştır.

inşa süreci bekliyor gibi. Sürdürüp götürdüğümüz rollerimizden, yerine getirmeye çalıştığımız ideallerden bir adım yana kayıp kendimiz ve hayatımız üzerine düşünmeye çağrıldığımız şu dönemde ideallerimize tekrar sarılmaya başladığımızda bunları daha uygun, daha işler ve kendi hakikatimize yakın bir yeden, yeniden kurabilmek umuduyla.

Kaynaça:

Arslantürk, P. (2020). Covid-19: Hangi gerçeğe ani bir karşılaşmanın adıdır? 'dan alınmıştır: <https://www.lacancipsikanaliz.com/single-post/2020/03/16/Covid-19---Hangi-Ger%C3%A7ekle-ani-bir-kar%C5%9F%C4%B1la%C5%9Fman%C4%B1n-ad%C4%B1d%C4%B1r>

Chasseguet-Smirgel, J. (2005). *Ben İdeali* (N.Tura, çev.). İstanbul: Metis. (1975)

Castanet, H. (2017). *Lacan'ı Anlamak* (B. Arslan, çev.). İstanbul: Encore. (2013)

Eeche, W. (2009). Lacan'ın kompleks psikoz kuramına dair kuramsal ve terapötik çıkarımlar. *Monokl: Lacan Özel Sayısı*, 6(7), 416-430.

Freud, S. (2013). Geçicilik (P.Arslantürk, çev.): <https://www.pinararslanturk.com/single-post/2013/09/01/Ge%C3%A7icilik>

Freud, S. (2017). *Totem ve Tabu* (K. Şipal, çev.). İstanbul: Say Yayınları. (1912-1913).

Freud, S. (2019). *Uygarlığın Huzursuzluğu* (H. Barışcan, çev.). İstanbul: Metis. (1930)

Lacan, J. (1982). Özne-Ben”in İşlevinin Oluşturucusu Olarak Ayna Evresi. Felsefe Yazıları, I, 145-153. (1949) doi:

Nasio, J.D., (1997). Psikanalizin Yedi Temel Kavramı, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları

Tura, S. M. (Ed.). (2014). “Winnicott ve Geçiş Deneyimi”, Oyun ve Gerçeklik. İstanbul: Metis Yayınları. (1905)

Tükel, R. (1998). “Freud’un Metinlerinde Ego İdeali”. (Ed. S.M. Tura). Narsizim Üzerine ve Schreber Vakası. s.7- 19.İ stanbul: Metis Yayınları.

Winnicott, D. W. (2014). *Oyun ve Gerçeklik* (T. Birkan, çev.). Metis İstanbul: Metis. (1971)